

ПРОБЛЕМИ ТА РОЗВИТОК ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА В УКРАЇНІ У 20-Х-30-Х РР. ХХ СТ.

Автор статті торкається проблем шкільного краєзнавства в Україні в 20-х-30-х рр. ХХ ст. Досліджуючи становлення краєзнавчої справи у школах України особливо на Поділлі, акцентує увагу на участі у цій роботі шкільних педагогів, науковців вищих навчальних закладів. Наголошує на практичних результатах краєзнавчих досліджень.

Ключові слова: регіональний рівень, шкільне краєзнавче об'єднання, збереження пам'яток історії та культури, пріоритети, репресії.

Розвиток незалежної української держави на рубежі III тисячоліття потребує максимального використання всіх наявних чинників, що консолідують суспільство, об'єднують його навколо загальнонаціональних пріоритетів. Таким пріоритетом є розвиток історико-краєзнавчого руху у всіх його розгалуженнях. Зокрема, такого як шкільне краєзнавство. Зазначимо, що шкільне краєзнавство має свою давню традицію і глибокі корені. Воно особливого розквіту здобуло у ХХ сторіччі розвинувшись з окремих маленьких структур у загальнодержавний рух.

Розвитку шкільного краєзнавства на сучасному етапі надається виключної уваги. Воно виступає важливим компонентом національної доктрини у розвитку освіти прийнятої II-м Всеукраїнським з'їздом працівників освіти 7-9 жовтня 2001 року. В ній, зокрема, зазначається „що освіта має активно сприяти формуванню нової цілісної системи суспільства – відкритої, варіативної, духовно та культурно наповненої, толерантної, здатної забезпечити становлення громадянина та патріота”.¹ Безсумнівно у реалізації цього ключового завдання системи виховання значна роль належить краєзнавству.

Ця думка переслідується і у програмі розвитку краєзнавчої сфери прийнятої Кабінетом Міністрів України 2 червня 2002 року, яка передбачає комплекс різноманітних заходів по активізації історико-краєзнавчого руху на загальнодержавному та регіональному рівнях.² Серед них належне місце посідає узагальнення набутого досвіду функціонування шкільного краєзнавства, особливо у 20-30-х рр. ХХ ст.

Підкреслимо, що стан шкільного краєзнавства у цей період був у полі зору як тогочасних дослідників так і практиків. У 20-х роках вийшли такі оригінальні праці як „Вопросы краеведения в школе”, яка побачила світ у 1926 році у Ленінградському видавництві Брокгауз – Ефрон, „Краєзнавство в трудовій школі” (автори Волобуїв, Мостовий 1926 р.), „Краєзнавство у школі” (автор Л.Міловидов 1929 р.) та ін. Як бачимо, узагальнення місця шкільного краєзнавства у системі духовних цінностей українського народу велося досить активно та різнопланово. Не дивлячись на певну заангажованість ці праці і до сьогодні мають значну історичну та педагогічну цінність.

У цих та інших працях багато сюжетів відносяться до шкільного краєзнавства Поділля, яке за своїм змістом, спрямованістю, методами та формами роботи мало свої регіональні відмінності. Вони полягали в тому, що шкільне краєзнавство на Поділлі мало місцеве підґрунття. Його фундаторами були такі видатні постаті подільського краєзнавства, як А.І.Димінський, який співпрацював з такими етнографами як П.П.Чубинським, М.П.Драгомановим, Подільським єпархіальним історико-статистичним комітетом. Його доробок складав 2500 пісень, 2000 казок, 2000 приказок і загадок, тощо.³ Не менш вагомою була постать К.В.Широцького, мистецтвознавця, етнографа, професора Кам'янець-Подільського університету. Він був учасником 7-ми подільських експедицій (1909-1914 рр.). З яких передав до музею етнографії в Петербурзі більше 1000 матеріалів.⁴ Свій слід у подільському краєзнавстві залишив І.О.Шипович священик, археолог, етнограф.

Вплив на розвиток шкільного краєзнавства на Поділлі на початку 20-х років мав досвід проведення Всеросійських конференцій з краєзнавства. Скажімо, у 1924 році під час проведення чергової конференції у Москві працювала виставка шкільного краєзнавства, результати якої жваво обговорювалися як у періодичній пресі так і серед численних відвідувачів.

Останнє шкільне подільське краєзнавство на початку 20-х років формувалося у період гострого громадянського протистояння. На теренах цього краю точилися жорстокі бої під час яких нищилися цінні пам'ятки історії та культури, історичні документи, бібліотеки тощо. І на захист їх підносила голос вчительська, батьківська громадськість, школярі з різних районів Поділля. Це засвідчує тогочасна періодична преса у якій подавалися звіти про діяльність Комітету охорони пам'яток.

В першій половині 20-х років шкільне краєзнавство на Поділлі відпрацьовувало організаційні структури, формувало мету та завдання, які випливали із потреб тогочасної школи. Однак, результативність роботи шкільних краєзнавчих об'єднань стримувалася широкою дискусією, яка розгорнулася серед тогочасних організаторів краєзнавчого руху про зміст краєзнавства в цілому, про його пріоритети та завдання. Ці дискусії надто торкалися

проблем школи, де краєзнавство розглядалося з однієї сторони як метода, з іншої як дисципліна. Ці теоретичні пошуки негативно впливали на процеси консолідації шкільного краєзнавства.

Про це засвідчує унікальна праця відомого подільського краєзнавця Валентина Дмитровича Отомановського „Краєзнавство на Поділлі”, опублікована у 1926 році. У ній, серед іншого наводяться численні факти ініціатив як учителів так і учнів у створенні краєзнавчих гуртків, музеїв, проведення екскурсій та інших форм краєзнавчих пошуків. Цінність постаті В.Д. Отомановського в шкільному краєзнавстві Поділля полягає ще й в тому, що створений ним Кабінет виучування Поділля до своєї роботи активно залучив краєзнавців шкіл, завдяки їх внеску була створена низка праць з природи, геології, економіки, культури, археології Поділля, які досі не мають подібного в українській історіографії з точки зору комплексного дослідження цього унікального регіону.

У 20-х роках виникла плеяда вчителів краєзнавців які своїм невтомним пошуком організовували шкільну молодь, громадськість міст і сіл на пошук та збереження пам'яток історії та культури, дослідження природи і економіки краю. Це зокрема, О.О.Кривицький краєзнавець, член Ради Всеукраїнського етнографічного товариства. Вчителюючи в початковій школі села Озаринці він на початку 20-х років заснував перший краєзнавчий музей на Поділлі при школі, започаткував діяльність учнівських природничих, фольклорно-етнографічних гуртків. Діяльність цих краєзнавчих формувань була спрямована на вивчення історії, археології, геології, флори, фауни, фольклору та етнографії Могилівщини.⁵

Не менш активну роботу проводив директор школи села Вила-Ярузька Могилів-Подільського району М.С.Котенко-Шевченко. З його ініціативи та за участю краєзнавців школи села було обладнано при школі археологічний та геологічний музеї. Він став ініціатором археологічних розкопок скіфського городища, збору народних пісень, казок, прислів'їв, приказок. Активно працював на терені шкільного краєзнавства І.Ч.Зборовський, який вже у 1918 році організовує краєзнавчий музей в Бершаді, а 1927 році в Тульчині. Тут же цим невтомним дослідником краю було реставровано будинок в якому проживав декабрист П.І. Пестель. Нажаль, І.Ч.Зборовський зазнав політичних репресій і загинув на засланні.

Чимало в організації шкільного краєзнавства зробив Кам'янець-Подільський інститут народної освіти, який з другої половини 20-х років очолив відомий учений –краєзнавець В.О.Геринович. Цей заклад ініціював створення Кам'янець-Подільського наукового товариства серед членів якого були вчителі місцевих шкіл. При цьому ІНО діяла низка гуртків краєзнавчого спрямування, а сам В.О.Геринович очолив регіональний Комітет краєзнавства, який опирався у своїй діяльності на шкільні осередки регіону.

За ініціативою Комітету краєзнавства в Кам'янець-Подільському окрузі була створена низка метрологічних станцій, проведені археологічні розкопки, екскурсії по Подільських Товтрах, на основі яких опубліковано в республіканській та місцевій пресі оригінальні краєзнавчі праці. Така активність Кам'янець-Подільських краєзнавців була високо оцінена журналом „Краєзнавство” і визнана за взірць як з точки зору організації, так і з точки зору ефективності діяльності.

Початок 30-х років негативно позначився на розвитку шкільного історико-краєзнавчого руху на Поділлі. В умовах формування тоталітарної системи владні структури зосереджують зусилля на тому, щоб підмінити пріоритети історико-краєзнавчого руху. Дослідження історії, культури, збереження пам'яток підміняється „виробничим ухилом”. Зусилля краєзнавців фокусується на дослідженні чисто господарсько – економічних проблем, що не могло не позначитись на ефективності діяльності шкільних краєзнавців, багато з яких зазнають звинувачень у „патріархальщині”, „петлюрівщині” тощо. Ці звинувачення набирають реальних окреслень і в середині 30-х років такі подільські краєзнавці як В.О.Геринович, І.Ч.Зборовський, В.Д.Отмановський та сотні інших зазнають політичних репресій, а шкільний краєзнавчий рух починає занепадати.

Таким чином, у розвитку подільського шкільного краєзнавства 20- 30-х років ми можемо виділити три періоди: 1920 – 1928 рр. - період ренесансу; 1928-1934 рр. – період реформацій, зміна пріоритетів; 1934-1938 рр. – згортання та розгром внаслідок репресій. Все ж, попри таку строкатість шкільне краєзнавство у цей період виступило могутнім засобом виховання патріотизму у молоді, сповідування таких цінностей як повага до історії, бережливе ставлення до пам'яток, рідної пісні та слова.

Примітки

1. Другий Всеукраїнський з'їзд працівників освіти 7-9 жовтня 2001 року. – К. – 2001. – С.141.
2. Програма розвитку краєзнавства на період 2010 року//Краєзнавство. – 2003. -№ 1-4. – С.13-16.
3. Рябий М.В. Андрій Іванович Димінський// Народна творчість та етнографія. – 1965. – № 2. – С.76-77; Димінська С. Подвижницьке

- життя//Україна. – 1981. - №2; Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців. – Кам'янець-Подільський. – 1993. – С.194-195.
4. Вінюкова В.М. Етнограф з Поділля К.В.Широцький//Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля: Науковий зб. – Кам'янець-Подільський. – 1992. – С.12-13; Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців. –

Кам'янець-Подільський. – 1993. – С.400; Гальчак С.Д. К.В.Широцький//Тези доповідей і повідомлень 18-ої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця. – 1998. – С.57-58; Завальнюк О.М. К.В.Широцький і університетське будівництво в Україні (1917-1919 рр.)//Поділля в контексті української історії. – Вінниця. – 2001. – С.161; Рибак І.В., Іваневич Л.А. Матеріали Кам'янець-Подільського міського державного архіву про К.Широцького//

Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: ОІЮМ. – 2003. – Т.3. – С.277-285.

5. Рябий М.В. О.О.Кривицький//Народна творчість та етнографія. – 1966. - №2. – С.85-86; Філонов Л.В. О.О.Кривицький – учитель-народознавець//Тези доповіді 8-ої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця. – 1989. – С.73; Баженів Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців. – Кам'янець-Подільський. – 1993. – С.250.

Summary:

The author covers the problem of school regional geography in Ukraine of the 20th. – 30th. XX century. The investigator envisages the formation of the regional ethnography at Ukrainian schools, especially in Podillia. He pays attention to the participation of teachers and scientists of higher educational institutions in this work. The author emphasises the practical results of ethnographical explorations.

Key words: regional level, school ethnographical union, historical and cultural monuments elaboration, priorities, repressions.

